

sonra uygulama sosyal tepkiyle karşılaşınca II. Bayezid devrinde (1481-1512) arazilerin bir bölümü eski sahiplerine iade edilmiştir. Mâlikâne-divanı denilen sistemde de mâlikâne hisseleri tam bir özel mülkiyet statüsü içinde olup sahipleri tarafından satılabilir, vakıf haline getirilebilir ve miras bırakılabilir. Ancak mülkiyet hakkının mülknâmelerle tesbiti, ayrıca her tahrire yahut padişah değişmelerinde bu belgelerin incelenerek tekrar tasdik edilmesi gerekirdi (bk. MÂLİKÂNE-DIVANÎ).

Osmanlılar, toprak meselesinde genellikle İslâm hukukunun prensiplerine göre hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'nde mülk arazi olarak kabul edilen yerler şunlardır: 1. Süknâ ve tetimme-i süknâ, yani köy ve şehir içlerinde bulunan bütün arsalarla bu yerleşim bölgelerinin hemen bitişiğinde olan ve yarım dönümü geçmeyen bağ ve bahçeler (mîrî arazi içinde yer alan köydeki bir eve bitişik tarlanın yarım dönümü bu kabil araziden sayılır). 2. Aslında mîrî arazi iken temlîk-i şahîh ile şahıslara devredilen araziler. 3. Fetih sırasında müslüman olan ahaliye veya diğer müslümanlara temlik edilen arazi ile gazilere devletin payı alındıktan sonra ganimet olarak dağıtılan araziler. 4. Fetih sırasında gayri müslim ahaliye bırakılan topraklar. 5. Aslında ölü (mevât) topraklardan iken devlet başkanının izniyle mülkiyeti kazanılmak üzere işlenen yerler.

Mîrî topraklar üzerinde yeni bir köy veya kasaba teşkili halinde o arazinin mülk olup olmayacağı meselesi tartışma konusudur. Bir fikre göre devletin mülkiyetinde bulunan mîrî arazinin mülk haline gelmesi için bu arazinin padişah tarafından temlik edilmesi gerekir. İkinci fikre göre köy ve kasabanın kurulması o arazinin mülk haline geçmesi için yeterli bir sebep sayılır. Temlikten iktâ edilen arazi kesime verilen şahsın mülkü olmakta ve şahıs orada istediği gibi hukukî tasarruflarda bulunabilmektedir. İstiğlâlen iktâda ise arazinin mülkiyeti değil kullanım hakkı verilmektedir. Bazı görüşlere göre iktâ yoluyla bir arazinin mülkiyetinin elde edilebilmesi için sadece iktâ edilmiş olması yetmez, kendisine arazi iktâ yapılan kişinin o araziye ihya etmesi gerekir.

Arazi mülkiyetiyle ilgili tartışmalı bir husus da madenlerin toprağa tâbi olup olmadığıdır. Fakihlerin çoğunluğu arazinin altında ve üstündekilerin mâlike ait olduğu görüşündedir. Mecelle'nin 1194. maddesinde bir mala mâlik olanın onun altına ve üstüne de mâlik olacağı ifade edilir.

Azınlıkta kalan bazı âlimlere göre ise arazi sahibi maden üzerinde mülkiyet iddia edemez. Madenler gerek mülkiyet gerekse işletme hakkı bakımından ayrıca açık-gizli ve katı-sıvı gibi ayrımlara da tâbi tutulmuştur (bk. MADEN).

İslâmiyet'in doğup yayıldığı ve Mescid-i Harâm ile Mescid-i Nebevî gibi müslümanların kutsal kabul ettiği mâbedlerin bulunduğu Hicaz bölgesinde gayri müslimlerin ikamet yaşamağına bağlı olarak mülk edinmeleri de yasaktır. Bu şer'î sınırlama dışında yabancıların İslâm ülkelerinde mülk edinmesine devletin örfen getirdiği sınırlamalar söz konusudur. Özellikle Osmanlı Devleti'nde bu hususta genel bir yasağın varlığı dikkati çekmekte ve yabancıların mülk arazi tasarrufları İslahat Fermanı ile kabul edilmiş bulunmaktadır. Yabancı devletlerin fermanında yer alan hükümlerin hayata geçirilmesi için ısrar etmeleri üzerine Osmanlı Devleti, yabancıların emlakke ilişkin bütün hususlarda Osmanlı kanunlarının uygulanmasını kabul etmeleri şartıyla Hicaz arazisi müstesna olmak üzere gayri menkul tasarruflarına 7 Safer 1284 (10 Haziran 1867) tarihli kanunla izin vermiştir. 19 Safer 1285'te (11 Haziran 1868) İstimlak-i Emlâk Kanunu'na eklenen protokolle, bu protokolü imzalayan herhangi bir devlet tebaasının Osmanlı vatandaşları gibi emlak tasarruf hakkını haiz olacağı karar altına alınmıştır. Ancak bu imkânın verilmiş olması beraberinde miras ve tereke ihtilâflarını da getirmiş, ihtilâfların çözüm mercii olarak Osmanlı mahkemeleri yetkili kabul edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb), Kahire 1397, s. 25-72; Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emuâl* (nşr. M. Halîl Her-râs), Kahire 1395/1975, s. 69 vd.; *Mecelle*, md. 1194; Âtîf Bey, *Arâzî Kânünnâme-i Hümâyûnu Şerhi*, İstanbul 1319, s. 12-27; Halil Cemaleddin - Hrant Asadur, *Ecânibin Memâlik-i Osmâniyyede Hâiz Oldukları İmtiyâzât-ı Adliyye*, İstanbul 1331, s. 217-218, 276-289; Halil Cin, "I. Meşrutiyet Devrinde Toprak Mülkiyeti Sorunu", *Kanun-i Esasinin 100. Yılı Sempozyumu: Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976* (9-11 Nisan 1976), Ankara 1976, s. 49-74; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2001, s. 352-382; Fehd b. Abdullah el-Ömerî, *Neza'u'l-milkiyyeti'l-hâşşa ve aḥkâmühâ fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Riyad 1424/2003; Ömer Lütü Barkan, "İslâm-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, VI/1, İstanbul 1940, s. 156-181; VII/1 (1941), s. 157-176; VII/4 (1941), s. 906-942; Osman Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, Mîrî Topraklar ve Hususî Mülkiyet Şekilleri", *TTK Belleten*, XII/47 (1948), s. 549-574; Halil İnalıcık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *AÜ İlahiyat Fakültesi*

İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, I, İstanbul 1959, s. 29-46; F. Lajos, "Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi" (trc. M. Tayyib Gökbilgin), *TD*, XII/16 (1962), s. 25-42; Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Devrinde Toprak Mülkiyeti Devri Tatbikatı ve Bolu'dan Bir Örnek", *Çele*, II/23, Bolu 1965, s. 4-6; Nédjib H. Chiha, "Osmanlı Devletinde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukuki Durumu" (trc. Halil Cin), *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXIV/1-4, Ankara 1967, s. 247-274; Mustafa Ahmed ez-Zerka, "İslâm Hukukunda Mülkün Çeşitleri ve Sebepleri" (trc. Servet Armağan), *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, İstanbul 1990, s. 143-150; K. M. Cuno, "Was the Land of Ottoman Syria Miri or Milk? An Examination of Juridical Differences within the Hanafi School", *St.I*, LXXXI (1995), s. 121-152; Pakalın, II, 612; A. M. Delcambre, "Milk", *EP* (İng.), VII, 60-61; M. Plessner, "Mulk", a.e., VII, 546-547; "Arz", *Mu.F*, III, 116-119.

M. MACİT KENANOĞLU

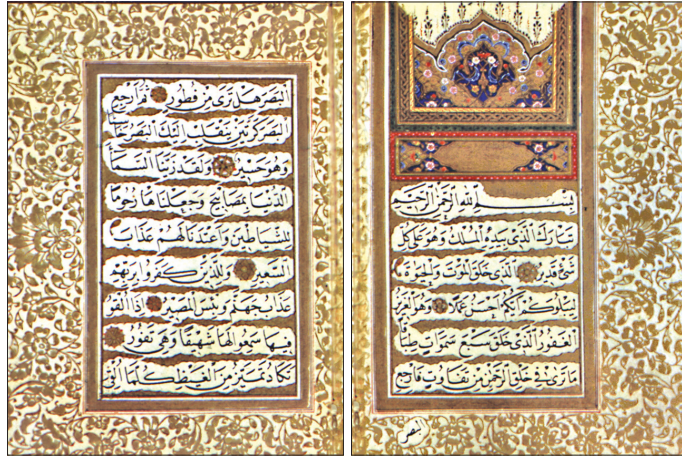
MÜLK SÜRESİ

(سورة الملك)

Kur'an-ı Kerim'in
altmış yedinci süresi.

Mekke döneminde nâzil olmuştur. Otuz âyettir. Adını ilk âyette geçen "mülk" (hükümlerlik) kelimesinden alır. Tebareke, Mücâdele, Mânia, Münkiye, Vâkye ve Men-nâ olarak da adlandırılır. Fâsılası م، ن، ر، ه harfleridir. "Sözünüzü ister gizli ister âşikâre söyleyin, O kalplerdeki duygu ve düşünceleri hakkıyla bilendir" meâlindeki 13. âyetinin, müşriklerin Hz. Peygamber'in aleyhinde konuşmaları ve birbirlerine, "Muhammed'in tanrısının duymaması için gizli konuşun" demeleri üzerine nâzil olduğu bildirilir (Vâhidî, s. 370).

Mülk süresinin temel konusunun Allah'ın varlığını, birliğini, kâinatı yaratıp yönettiğini ve âhiretin mevcudiyetini kanıtlamak olduğunu söylemek mümkündür. Sürenin muhtevası iki bölüm halinde açıklanabilir. Kâinatın yaratılış ve yönetiliş iktidarının Allah'ın elinde bulunduğu ifadesiyle başlayan birinci bölümün ilk âyetlerinde içinde yaşanan âlemin bir imtihan dünyası olduğu belirtilir, ardından ilâhî kudretin tabiata verdiği mükemmeliyetten bazı örnekler zikredilir (âyet 1-5). Daha sonra tabiatın mükemmel yapısı ve işleyişini gözlemek için duyulara, duyuların algısını değerlendirip yüce yaratıcıya ulaşmak için akla sahip kılınan insanlardan gerçeğe karşı direnenlerin durumlarına temas edilir ve uhrevî âkabetlerinin acıklı tasvirleri yapılır. Cehennem ehlinin, dünyada iken ilâhî tebliğ kulak verip akıllarını kullanmış olsalardı alevî ateşe mâruz kalmayacakları yolunda itirafta bulunacakları haber verilir. Nihâî âkabeti henüz görmeden rableri-

Mülk
süresinin
ilk âyetleri

ne haşyet derecesinde saygı gösterenlerin fevkalâde güzel bir muamele ile karşılaşacakları ifade edildikten sonra yüce yaratıcının her türlü hareket, davranış, düşünce ve duyguya vâkıf olduğu bildirilir (âyet 6-14).

İkinci bölümde, sema örneğiyle evrenin mükemmelliğine işaret edilen birinci bölüme karşılık arzın, insan türünün yaşamasına uygun hale getirilişyle ilâhî lutuf ve kudrete temas edilmiş, kuş türünün tabiatındaki mükemmel konumuna değinilmiş, insana verilen zâhirî ve bâtinî yetenekler hatırlanmış, tabiatta hâkim olan ilâhî-tabii kanunların aksamaması durumunda insanın elinden hiçbir şey gelmeyeceği belirtilmiştir. Bütün bunlara rağmen geçmiş peygamberler döneminde olduğu gibi (âyet 18) dinî gerçekleri yalanlamaya devam edenlerin âkibetlerinin elem verici bir hayat olacağı ifade edilmiştir. Âyetlerden, muhatapların Allah'ın varlığından ziyade âhiret hayatının mevcudiyetini inkâr ettikleri anlaşılmaktadır. Çünkü âhiret hayatı insana sorumluluğunu hatırlatmakta ve gaflet içinde geçirdiği hayatın tadını kaçırmaktadır (âyet 15-30). Mülk süresi gafletin bürüdüğü kalplere tutulan bir güneş gibidir. İlâhî güneş bu yüreklerle nüfuz edebilmek için çeşitli yönlerden ışınlarını salmakta, ancak insanlar bu ışınların ziyâsından uzak kalmaktadır. Yûsuf süresindeki bir âyet de (12/105) aynı hususa temas etmektedir: "Göklerde ve yerde nice işaretler vardır ki inkârcılar hiç ilgi göstermeden yanlarından geçip giderler."

Hız. Aîşe'den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah'ın Secde ve Mülk sûrelerini her gece yatmadan önce okuduğu, yolculuk sırasında da bunu ihmal etmediği belirtilmektedir (Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 9). Âlûsî, sürenin faziletine dair bu tür haberlere dayanarak Mülk süresini her gece

okumanın mendup olduğu şeklindeki bir görüşü nakleder (*Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 3; sürenin faziletleriyle ilgili diğer rivayetler için bk. Şevkânî, V, 257). Übey b. Kâ'b'dan rivayet edilen ve bazı tefsir kaynaklarında yer alan, "Mülk süresini okuyan kimse Kadir gecesini ihya etmiş gibi olur" meâlindeki hadisin (meselâ bk. Zemahşerî, IV, 140) mevzû olduğu belirtilmiştir (Zerkeşî, I, 432).

Mülk süresi hakkında yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Ya'kûb b. Osman el-Gaznevî, *Tefsîrü'l-Fâtihâ ve sûretü'l-Mülk* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 404; Esad Efendi, nr. 88; Fâtih, nr. 299); Abdülmecîd b. Nasûh Amâsî, *Tefsîr-i Sûretü'l-Mülk* (İÜ Ktp., TY, nr. 558); Mustafa b. Muhammed Ankaravî, *Sûretü'l-Mülk Tefsîri* (Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 479; İÜ Ktp., TY, nr. 7); Hatiboğlu, *Letâyif-nâme* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3326; son iki eser Kazasker Muslihuddin Muhammed'in Arapça eserinin tercümesidir); Kemalpaşazâde, *Tefsîru sûretü'l-Mülk* (İstanbul 1316; nşr. Hasan Ziyâeddin İtr, Beyrut 1407/1986); Edirne Müftüsü Fevzi Efendi, *Tesyîrü'l-fülk fi tefsîri Sûretü'l-Mülk* (İstanbul 1307); Muhammed İbrâhim Abdülazîz Sa'dî, *Devrû'l-belâğa fi ta'diyeti'l-ağrâzi'd-dîniyye ma'a ta'tbîk 'alâ sûretü'l-Mülk* (Kahire 1991); Abdürrâzık Muhammed Mahmûd Fazl, *Ma'a'l-Kur'âni'l-Kerîm fi sûretü'l-Mülk* (Kahire 1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 9; Vahidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Beyrut 1410/1990, s. 370; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 140; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 257; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 3; Ahmed Fethî Ramazan, "Fî Sûretü'l-Mülk dirâse belâğîyye tahlîliyye", *Âdâbü'r-Râfideyn*, XXIV, Bağdad 1992, s. 297-344; Zuhûr Ahmed Azhar, "Mülk", *UDMİ*, XXI, 567-568.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MÜLKİYET

(الملكية)

Mâlike

eşya üzerinde düşünülebilecek en kapsamlı yetkileri sağlayan hak.

Eşya üzerindeki hakların en güçlüsü sayılan mülkiyet, günümüz hukuk terminolojisinde daha çok Roma hukuku temeline dayanan ve bazı Batı dillerinde "property" (propriété) kelimesiyle karşılanan hakkı ifade eder. İslâm hukukunda bu anlamda mülkiyetin tek kelimelik bir terim karşılığı yoktur. Fıkıh literatüründe aynı hakları belirtmek üzere kullanılan *milik*, Batı hukukundaki mülkiyet hakkını da kapsayan bir üst kavram olup bu mânada mülkiyet "milkü'l-ayn ve'l-menfaa, el-milkü'l-kâmil, el-milkü'l-mutlak, el-milkü't-tâm" terimleriyle ifade edilir (Kadri Paşa, md. 11; Abdüsselâm Dâvûd el-Abbâdî, I, 275, 276). Fakat mülkiyet hakkı milkin en temel örneği olduğundan bir üst kavramın mutlak kullanılması halinde en mükemmel türüne yorulacağı kaidesine binaen (İbnü'l-Hümâm, VIII, 18) bağlamdan farklı bir anlam çıkmıyorsa sadece *milik* ya da *milkü'l-ayn* tabirleri mülkiyet hakkını belirtir (bazı *milik* tanımları için bk. Kâsânî, V, 107; Şehâbeddin el-Karâfî, III, 364-366; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, III, 461; kelimenin kök anlamı ve fıkıh literatüründe mülkiyet dışındaki aynı hakları karşılamak üzere kullanılan terimler için bk. **MILK**).

İnsanın ihtiyaçlarını karşılayıp varlığını sürdürürebilmek için gerekli nesnelere elde etmesi ve üretmesi daima sosyal bir çevre içinde gerçekleştiğinden mülkiyet içtimaî, iktisadî, siyasî ve felsefî birçok düşünce ve doktrinlerin ilgi odağı olmuş ve mülkiyetle ilgili problemler sadece hukuk değil siyaset, hukuk felsefesi ve iktisat gibi bilim dallarında geniş biçimde tartışılmıştır. Dolayısıyla mülkiyetin hukuk alanındaki şekillenmesi de hukukun dışına taşan bu genel mülâhazaların ve bakış açılarının etkisi altında olmuştur.

Mülkiyetin Meşruiyeti. Batı hukuk düşüncesinde mülkiyet hakkının felsefî ve hukukî dayanağının ne olduğu ve meşruiyetinin nasıl temellendirileceği hususu uzun tartışmalara konu olmuş, tarihî süreç içerisinde üretim şekillerinin farklılaşması ile birlikte mülkiyetin dayanağıyla ilgili görüşler de farklılaşmıştır. Tabii hukuk anlayışını benimseyen hukukçu ve felsefeciler mülkiyet hakkını doğrudan fitrat ve yaratılışa dayandırırken (Güriz, s. 135) tabii hukuku reddeden düşünürler mülkiyetin devlet-